

SOTATIETEEN LAITOS ESITTÄYTYY I

Sotahistorian tutkimuksesta ja siihen liittyvästä palvelutoiminnasta sotatieteen laitoksessa.

Kuten arvoisat lukijamme ovat voineet todeta tämän ensimmäisen Sotahistoriallisen aikakauskirjan "altavastaaajina" ovat sotahistoriallinen seura ja sotatieteen laitos. Sotahistoriallisen seuran vuosikertomukset, joiden pääasioiden julkaiseminen tulee sisältymään vakiotekstinä julkaisuamme, antavat kuvan mainitun seuran pyrkimyksistä ja toiminnasta.

Perinteisesti Sotahistoriallinen seura on toiminut läheisessä yhteistyössä sotatieteen laitoksen, erityisesti sotamuseon kanssa. Onhan vuosikirjakin ollut sotamuseon kanssa yhteinen. Sotamuseon toiminta on näkynyt vuosikirjaan sisältyvissä vuosikertomuksissa.

Tämän ensimmäisen sotahistoriallisen aikakauskirjan ja seuraavien numeroiden sivuilla on tarkoituksena esitellä myös ne muut sotatieteen laitoksen yksiköt: sota-arkisto, sotatieteen keskuskirjasto ja sotahistorian toimisto, joiden toimintaan sotahistoria, siihen liittyvä palvelu ja tutkimus läheisesti liittyvät. Aloitamme näistä yksiköistä vanhimman, kesällä 1918 perustetun sota-arkiston sekä vuonna 1925 perustetun sotatieteellisen keskuskirjaston esittelyllä. Seuraavissa numeroissa tulevat palstatilaa saamaan puolestaan sotahistorian toimisto ja sotamuseo.

Risto Ropponen

Sota-arkisto

Sota-arkiston asiakirjojen nykyinen määrä on lähes 29 hyllykilometriä. Tästä määrästä on noin 600 hm autonomian aikaisen sotaväen asiakirja-ainesta. Se on aikanaan saatu valtionarkistosta osittain luetteloituna. Sota-arkiston hallussa olevan aineiston pääosan kuitenkin muodostavat itsenäisyyden ajan puolustusvoimien asiakirjat. Niihin täytyy kiinnittää päähuomio myös järjestelytyössä. Johtoesikunnat, Sotaväen esikunta 1918—1925 ja Yleisesikunta 1918—1939 ovat olleet luettelointiohjelmissa ensimmäisiä samoin kuin sotaa edeltäneen ajan tärkeät neuvostot ja komiteat. Myös puolustusministeriö luovuttaa asiakirjansa

sota-arkistoon. Puolustushallintoaaran korkeimpana hallintoviranomaisena ja valtioneuvoston osana puolustusministeriön asiakirjat tietysti ovat tärkeitä historiallisia dokumentteja. Niiden järjestäminen ja kunnostaminen kuuluukin sota-arkiston keskeisiin tehtäviin.

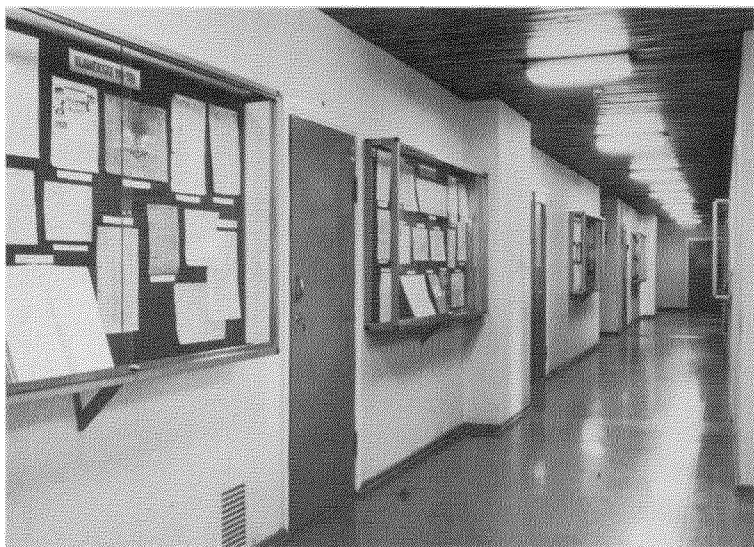
Suurin osa (n 18 hkm) sota-arkiston aineistosta kuitenkin on syntynyt viime sotien tuloksena. Tärkeimmän osan näistä asiakirjoista muodostavat päämajan, aselajiesikuntien, armeijakuntien ja divisioonien esikuntien asiakirjat, jotka antavat tietoja sodanaikaisen armeijan organisaatiosta, sen monista muutoksista sekä sotatoimien suunnittelusta ja kulusta. Alempien yksiköiden asiakirjoista voidaan tarkemmin seurata eri joukko-osastojen osuutta operaatioiden suorittamisessa. Kun alemmien yksiköiden esimerkiksi komppanioiden asiakirjat monesti ovat puutteellisia, sotapäiväkirjat muodostuvat melkein yksinomaisiksi lähteiksi toiminnan kuvaamisessa. Ne on koottu erilliseksi sarjaksi, joka käsittää yli 24 000 kappaletta. Varsinaisesti sotatoimia valaisevien asiakirjojen lisäksi toisen maailmansodan runsas aineisto tarjoaa mahdollisuuksia puolustusvoimien koko toiminnan tutkimiselle. Sotilashallintoa voidaan tutkia päämajan sotilashallinto-osaston ja sotilashallintopiirien asiakirjoista. Oloissamme ainutlaatuisen Itä-Karjalan Sotilashallintoeskunnan asiakirjat lienevät hallintohistoriamme kiintoisimpia. Sodanaikaisen postitoiminnan erikoispiirteitä, kenttäpostia, voidaan tutkia päämajan huolto-osaston ja kenttäpostikonttoreiden asiakirjoista. Päämajan kirkollisasiainosaston ja kenttäpappien asiakirjoista voidaan tutkia sodanaikaisen armeijan sielunhoidon järjestelyä ja muuta sotilaspapiston työtä. Päämajan tiedotusosaston, eri esikuntien viihdytys- ja valistustoimistojen sekä tiedotuskomppanioiden asiakirjoista saadaan taas tietoa siitä tärkeästä toiminnasta, jota suoritettiin joukkojen ja osaksi kotirintamankin mielialan ylläpitämiseksi. Näin, vain eräin esimerkein valaistuna, toisen maailmansodan laaja arkistomateriaali tarjoaa tutkijoille runsaasti mahdollisuuksia sotiemme historian kirjoittamiseen eri toiminta-alojen näkökulmista. Tässä yhteydessä on todettava, että tutkimus onkin jo edennyt monille erikoisaloille. Puolustusvoimat on itse tehnyt ja julkaissut sotiamme koskevat laajat teossarjat.

Miten sitten tämä runsas aineisto on tutkijain saavutettavissa? Järjestely-, kunnostus- ja luettelointityö on katsottu parhaaksi tehdä johtoesikunnista alkaen, koska tutkimus kohdistuu ennen kaikkea niihin. Kun otetaan huomioon, ettei sodanaikaisissa oloissa voitu edellyttää arkis-

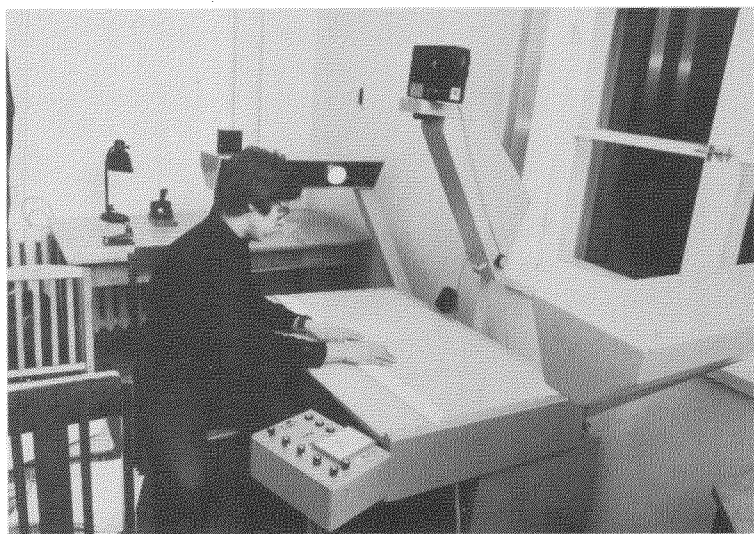
tonmuodostajilta juuri minkäänlaisia arkistohoidollisia toimenpiteitä, mainitunlainen työ on sota-arkistossa erittäin vaativaa. Käyttäjien avuksi on laadittu ns. kokoomaluetteloita, jotka antavat mahdollisimman selvän kokonaiskuvan ja myös yksityiskohtaisia tietoja arkistonmuodostajan, esimerkiksi päämajan osaston, armeijakunnan esikunnan tai jonkin laitoksen aineistosta. Tätä kirjoitettaessa sellaisia luetteloja on valmiina jo kolmisenkymmentä, ja työ jatkuu.

Sota-arkisto on jo 1950-luvulta lähtien suorittanut mikrofilmiä hankintaa ulkomaisista arkistoista, lähinnä saksalaisista asiakirjoista, mutta oma kuvaustoiminta päästiin alkamaan vasta muutama vuosi sitten. Mikrofilmauksen suunnitteluun vaikuttavista seikoista voidaan mainita kuvattavan arkiston merkitys tutkimukselle ja asiakirjojen kunto sekä järjestelytyön aste. Tarkkaavainen lukija on jo ehtinyt hymähtää ensiksi mainitulle seikalle, sillä tulevien tutkimusintressien ennustaminen on todellisuudessa melkein mahdotonta. Tästä syystä onkin pakko turvautua arkistonmuodostajien aseman perusteella tapahtuvaan luokitteluun eli siis priorisoida esimerkiksi Päämaja ennen yhtymän esikuntaa ja yhtymän esikunta ennen joukko-osastoa jne. Toinen kriteeri sen sijaan on yksiselitteinen. Eräät asiakirjat ovat niin huonokuntoisia, että niiden lopullinen tuhoutuminen ei ole kaukana. On huomattava, ettei sota-arkistolla ole mahdollisuuksia asiakirjojen laajaan konservointiin. Nämä seikat huomioonottaen sota-arkisto on suorittanut turvafilmausta ylempien portaiden asiakirjoista lähtien ottaen välillä mukaan ohjelmaan sellaistenkin arkistonmuodostajien asiakirjoja, jotka jostain ulkonaisesta syystä kuten esimerkiksi havaittujen rappeutumisilmiöiden tai erityisen merkityksensä johdosta on kiireesti turvattava. Jälkimmäisestä syystä valikoituihin kuuluvat varsinkin tärkeät komitea-asiakirjat ja erikoisko-koelmat. Suunnittelun ohjelman toteuttaminen merkitsee mikrofilmausta asiakirjamäärästä, joka on yhteensä noin kymmenen hyllykilometriä. Työ on suunnaton ja ajassa mahdoton arvioida. Sota-arkisto kuitenkin katsoo tehtävän niin tärkeäksi, ettei sillä ole varaa keskeytyksiin, luopumisesta puhumattakaan. Jokainen valmistunut filmirulla varmistaa tärkeän tiedon säilymistä jälkipolville.

Sota-arkiston hallussa olevien arvokkaiden ja osaltaan ainutkertaisen sotilaskarttojen säilymistä turvaamiseksi ja koko karttapalvelun kehittämiseksi on suunnitteilla karttojen kuvaaminen mikrokorteille, joiden lukeminen ja kopiointi käy tietyillä laitteilla helposti päinsä. Saman

Sota-arkiston käytävää asiakirjanäyttelyvitriineineen (SA-kuva).

Asiakirjojen mikroflmaus meneillään (SA-kuva).

suunnitelman mukaan alkuperäiskartat siirretään Topografikunnan koelmiin.

Aivan uutena toimintamuotona sota-arkisto on jo muutaman vuoden ajan järjestänyt asiakirjanäyttelyitä. Käytettävissä on kuusi seinävitriiniä, joissa on esitelty puolustusvoimien toimintaa valaisevia asiakirjoja eri teemojen puitteissa. Aselajinäyttelyiden sarjan aloitti jalkaväkinäyttely, joka jatkui kenttätykistö-, rannikkotykistö- ja pioneeriaselajin näyttelyllä. Myös eri joukko-osastojen ja laitoksien juhlavuosiin sota-arkisto on pyrkinyt osallistumaan näyttelyin. Puolustusvoimien kuusikymmenvuotista toimintaa juhlistettiin sota-arkistossa puolustuksen suuntaviivoja esittelevien asiakirjojen näyttelyllä. Sitä seurasivat asevelvollisuuslain satavuotisjuhlan kunniaksi järjestetty vanhan sotaväen näyttely. Tätä kirjoittaessa vitriinit täyttyvät rajavartiolaitoksen asiakirjoilla rajojemme vartiointin kuusikymmenvuotisen taipaleen valaisemiseksi. Näyttelytoiminnallaan sota-arkisto pyrkii osallistumaan puolustusvoimien suhdetoimintatyöhön lähentämällä asiakirjojen avulla yleisöä sotaväen historiaan. Sellaiselle yleisölle, joka ei normaalisti kuulu sota-arkiston asiakaspiiriin, näyttely myös antaa kuvan sota-arkiston asiakirja-aineistosta. Vaikka näyttelyjen järjestäminen sitookin nimenomaan asiaa tuntevinta työvoimaa, on pidetty tarkoituksenmukaisena kuitenkin sitä suorittaa ja kehittää. Näyttelyjen herättämä kiinnostus antaa aihetta uskoa sen merkitykseen myös sota-arkiston omana suhdetoimintavälineenä puolustusvoimien piirissä ja laajemmankin yleisön keskuudessa.

Sota-arkiston tärkein työ on arkistonhoito, ja — suoraan sanoen — arkistovirkamiehelle mieluisin. Koko sodanjälkeisen ajan sota-arkistoa kuitenkin on rasittanut suuri määrä tiedusteluja, jotka pääasiassa käsitteivät palvelusaikoja, korvausjuttuja ja oikeusasioita. Niiden selvittäminen on joskus ollut niin vaativa tehtävä, että se on vienyt arkiston koko henkilökunnan ajan. Ehkä vastoin yleistä luuloa tällaisen työn paisuminen on vielä odotettavissa. Pian tulevat eläkeikään nuorimmat sotaan tavalla tai toisella osallistuneet ikäluokat, joiden osuus palvelleitten kokonaisuudessa kuitenkin oli sangen huomattava. Tämän lisäksi yhä tehostunut sosiaalinen lainsäädäntö on toisaalta pitänyt huolen siitä, että palvelustutkimusten määrä ei ole päässyt pienentymään. Rintamasotilastunnusasiat, naisten rintamapalvelusasiat ja huhuttu työvelvollisten palvelustunnus osaltaan ”kaatuvat sota-arkiston päälle”. Sota-arkiston

niiden käsittelyprosessissa saama lisätyö on huomattava. Siitä kieltäytyminen ei kuitenkaan tulisi kysymykseenkään. Se on osa sitä yhteiskunnallista työtä, jota varten sota-arkistokin on perustettu.

Mannerheimin alkukesällä 1918 antamat käskyt erityisen sotilaallisen arkiston perustamisesta ovat yli kuuden vuosikymmenen toiminnassa osoittautuneet oikeaan osuneiksi. Sota-arkiston hallinnollinen ja tiedellinen merkitys on nykyisin kiistaton. Kun otetaan huomioon kriisikausien poikkeuksellinen vaikutus kansakunnan historiaan, on sota-arkiston asiakirjoille annettava aivan ensisijainen tutkimusarvo. Tämä on ilahduttavasti oivallettukin jopa puolustusvoimien ulkopuolella. Sotiimme johtanutta kehitystä ja niiden vaiheita käsittelevässä korkeatasoisessa akateemisessa tutkimuksessa ovat sota-arkiston asiakirjat olleet keskeisiä lähteitä.

Karin Kerkkonen

Sotatieteen keskuskirjasto

Sotatieteen keskuskirjasto perustettiin v. 1925 palvelemaan puolustusvoimia ja sotatieteellistä tutkimusta yleensä. Kirjaston tehtävä on jatkuvasti sama. Sen täyttäminen vaatii kuitenkin nyt, täällä kuten muissakin kirjastoissa, monitahoisempaa toimintaa.

Sotatieteellisen tiedon tarve oli itsenäisyyden alkuvuosina suuri. Siivilitutkijat olivat kiinnostuneita sotahistoriastamme ja sotalaitoksemme historiasta. Puolustusvoimissa tietoja tarvittiin mm. maamme oloihin soveltuvan doktriinin luomiseksi ja upseeriston koulutukseen.

Kirjallisuuden tarvetta ja kirjastokysymystä harkittiin ja selviteltiin sekä ministeriössä että Yleis- ja Sotaväenesikunnissa 1920-luvun alkupuoliskolla. Sotatieteellisen kirjallisuuden suhteen päädyttiin keskitettyyn järjestelmään. Katsottiin, että hyvin varustettu ajan tasalla oleva keskuskirjasto, josta eri puolille puolustusvoimia saisi lainaksi tarvittavaa kirjallisuutta, olisi pitkällä tähtäyksellä paras ratkaisu. Uuden keskuskirjaston rungon muodosti Yleisesikunnan kirjasto. Tähän yhdistettiin muitakin Helsingin sotilaskirjastoja kuten mm. sotaväen esikunnan kirjasto ja Sota-arkiston käsikirjasto.

Kirjaston kokoelmissa on alunperin ollut kirjallisuutta koko sotatie-

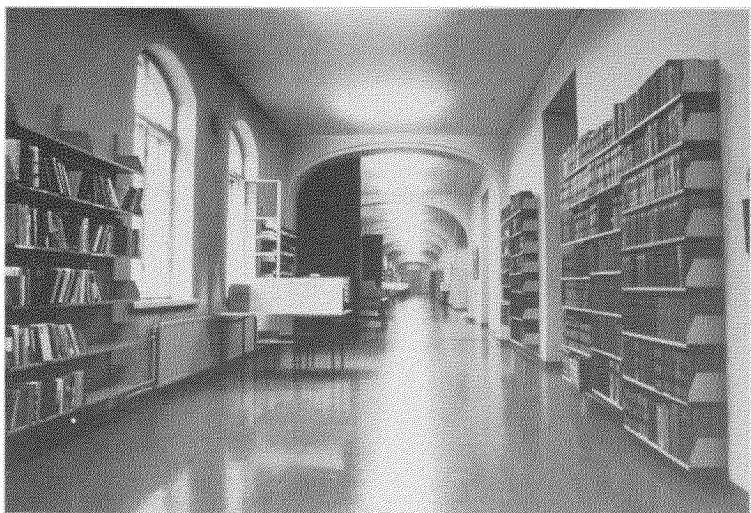
teen kentältä. Määrärahojen sallimissa rajoissa on pyritty ja pyritään systemaattisesti kokoamaan puolustusvoimien tarvitsemaa ja sotatieteellisen tutkimuksen edellyttämää kirjallisuutta. Kenttä on kuitenkin varsin laaja ja ilmestyvä kirjallisuus on huomattavasti lisääntynyt. Kirjastojen välistä yhteistyötä kehitettäessä on hankinnoissa keskitytty mahdollisimman paljon kirjallisuuteen, jota ei muualle Suomeen hankita. Tästä huolimatta kokoelmat eivät valitettavasti tänään ole niin edustavat kuin voisi toivoa.

Sotatieteen tutkimuskenttä on laajentunut ja monilla sektoreilla ei riittävien tutkimuskokoelmien ylläpitäminen ole mahdollista. Sotahistoriaa ja sotalaitoksia valaisevaa aineistoa on esim. pyritty hankkimaan. Toisen maailmansodan ja sen jälkeisen ajan sotahistoriaa on suhteellisen edustavat kokoelmat. Vanhempaa sotahistoriaa on hyvät peruskokoelmat, mutta niitä ei ole ollut mahdollista ylläpitää vastaavalla tasolla. Viime vuosikymmeninä ilmestynyttä kirjallisuutta, joka käsittelee toista maailmansotaa edeltävää aikaa, ei ole voitu hankkia samassa suhteessa. Tästä huolimatta sota- ja sotalaitoshistoriaa tuskin muualla Suomessa on nimeksikään Sotatieteen keskuskirjaston kokoelmiin verrattuna.

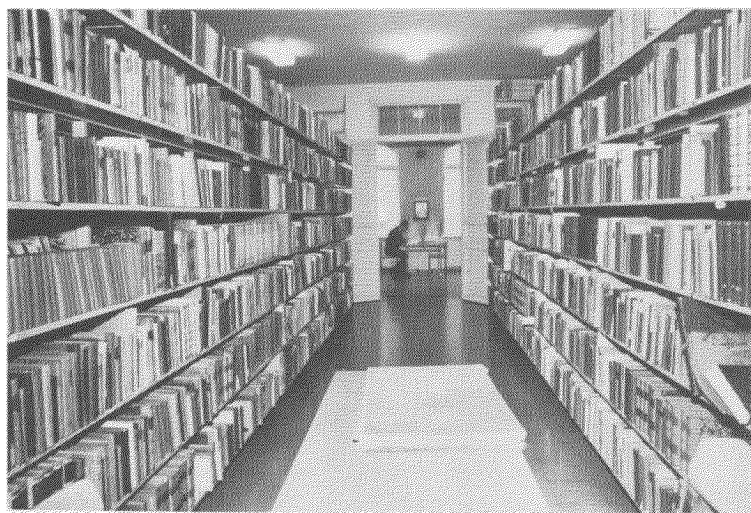
Koko sotatieteen kenttää valaisevaa bibliografista aineistoa on yritetty hankkia. Tutkijat saavat sen avulla tiedot myös siitä kirjallisuudesta, jota ei ole voitu kokoelmiin liittää. Puutteiden haittavaikutuksia voi täten jonkin verran vähentää, koska ainakin osa historiallisesta aineistosta on saatavissa muualta lainaksi.

Kirjaston käyttö on sotavuosia lukuunottamatta jatkuvasti kasvanut. Vuonna 1979 ei kuitenkaan enää ollut mahdollista venyttää henkilöstön työkapasiteettia tarpeita vastaavaksi. Kasvu tyrehtyi ja henkilökuntalisäysten varassa on, miten kirjasto tulevaisuudessa pystyy täyttämään tehtävänsä. Relevantin tiedon tarve kasvaa jatkuvasti. Kirjastojen kokoelmilta ja palveluilta odotetaan ja vaaditaan yhä enemmän. Asia on siten oleellinen ei ainoastaan puolustusvoimille vaan myös kaikille muille sotatieteestä ja maanpuolustuksesta sekä niihin liittyvistä lukuisista kysymyksistä kiinnostuneille.

Sotatieteen keskuskirjasto on toiminut ja toimii samojen periaatteiden mukaan kuin maamme muutkin tieteelliset erikoiskirjastot. Jo Yleisesikunnan kirjaston hoidossa oli otettu oppia tieteellisistä kirjastoista, ja uuden kirjaston alkuvuosikymmenien toimintaa johti tunnettu kirjastomies Emerik Olsoni.

Sotatieteen keskuskirjaston tilat näyttävät avarilta pääkäytävän toimies-
sa myös lukusalina . . .

. . . mutta varsinaiset kokoelmahuoneet ovat jo liiankin täynnä. (SA-
kuvia).

Kokoelmista on sekä aakkoselliset että systemaattiset luettelot. Tiedontarvetta palvelevassa toiminnassa kirjasto on kuulunut edelläkävijöihin Suomessa. Se oli mm. ensimmäinen, joka ryhtyi julkaisemaan tiedotetta saapuneiden aikakauslehtiartikkelien sisällöstä. Hajasijoituksesta johtuen puolustusvoimien sisäinen palvelutarve on ollut erittäin suuri. Yleisesikunnan kirjastossa harjoitettiin jo toimintaa, jota tänään sanottaisiin selektiiviseksi tietojenjakeiluksi. Tiedonhakua on useita vuosikymmeniä rajoitetusti suoritettu puolustusvoimien henkilöstön virkatöitä varten ja STJ-palvelua on annettu joitakin vuosia. Vastaavien palvelujen antaminen myös siviilikäyttäjille on valitettavasti mahdotonta. Heidän tiedontarpeensa tyydyttämiseksi on kuitenkin käytettävissä uutusuutelu (2/v.), artikkelitiedotus (6—8/v) ja kirjaston ”käyttöohje”. Tämän lisäksi pyritään neuvonnan avulla ohjaamaan tiedontarvitsijat oikeille jäljille.

Kokoelmat ovat nyt laajuudeltaan n. 3 hyllykilometriä ja aikakauslehtiä tulee kaikkiaan n. 300 vsk. Kotilainojen määrä on ylittänyt 14 000 nid/v.

1920-luvun lopulta 1960-luvun alkuun kirjasto sijaitsi Sotakorkeakoulun talossa. Sen jälkeen sillä on ollut hallinnassaan kerros samassa korttelissa Maurinkadun puolella. Nämä tilat ovat nyt riittämättömät. Tulevaisuuden toimintaedellytyksien kannalta kasvuvara n. 20 vuoden tähtäyksellä olisi saatava lähivuosien aikana. Käyttäjäkuntaa ja kustannuksia ajatellen edullisin ratkaisu olisi lisätilan saanti nykyisestä talosta.